

EGY SZEMPONT — KÉT PÉLDA

JEGYZETEK MŰFORDÍTÁS KÖZBEN

Az író a saját világát mindig a valóságból, vagy annak valamely vonatkozásából építi, de könyv formájában testet öltő alkotása, ha életre kel, maga is tény, a valóság bizonyos szemszögéből. Az olvasónak, ahogyan környezete jelenségeihez, a mindennapi valósághoz viszonyul, ugyanúgy határozottan állást kell foglalnia a könyvek, az írott szó világával kapcsolatban. Az egyik is, a másik is a valóság, nem két különböző, hanem egyetlen jelenség. Elhallgathatja, megkerülheti, de be is fogadhatja őket. Ha a valóságról több nyelven írnak, egy képsor alakul ki róla. Rengeteg lehetőségünk adódik egy más nyelven megjelenített valóság megkerülésére: nem ismerjük pl. az illető nyelvet. Ezzel legkevésbé a létező valóságot vetjük el, csupán ellenszegülünk neki, ahelyett, hogy kritikailag befogadnánk.

A kultúrált és könyvszerető nagyközönség nagyon is jól tudja, hogy egy mindennapjainkban használatos nyelven megjelenített valóságot nem ellenszegüléssel, hanem csak nyelvismeret útján, vagy fordító segítségével lehet befogadni. Rendkívül kevés azoknak a száma, akik a vajdasági nyelveken sokrétűen ábrázolt valóságot nyelvtudásuknak köszönhetően minden nehézség nélkül megismerhetik, ezért rendkívüli jelentőségű a fordító közvetítő szerepe. A fordítónak viszont valóságunkról hivatása tudatában kell tájékozódnia, mert magát a valóságot egészíti ki, amikor meghatározott műalkotásokat, írásokat az olvasója számára befogadható nyelvi jelrendszerben elevenít meg.

Sajnos még közel sem tartunk ott, hogy a könyv mindennapi életünk részévé váljon, de még messzebb vagyunk társadalmunk nyelveinek tudatos és tömeges megismerésétől, és attól a lehetőségtől, hogy általuk egy sokrétű világgépet nyerhessünk.

EGY IRODALOMTÖRTÉNETI PÉLDA

A magyar irodalom történetének szerbhorvát fordítója elvként tűzte maga elé, hogy a műben előforduló összes nevet következetesen meghagyja eredeti magyar alakjában, természetesen zárójeles kiejtési utalással. Ez az elv egészen elfogadható, sőt nemsokára szükségként fog jelentkezni, mert a magyar személynevek gyakorisága olyan nagy, hogy nem érezzük őket nyelvünkötől idegennek. A természetes kapcsolatok tehát halaszthatatlan változásokat siettetnek a nyelvek viszonyában.

A nagy magyar költőről, Zrínyi Miklósról, tehát nem a Nikola Zrinski-ről szóló fejezetet — a magyar irodalom és nyelv egyik szellemóriásáról van szó — fordítva a fordító következetes akart maradni akkor is, amikor Zrínyi Miklós testvére nevéhez ért, és ezért Petar Zrinski horvát író és fordító esetében nem a Zrínyi Péter alakot használta. Bármennyire is hajszálvékony a választóhatár, függetlenül attól, hogy egyazon vidék szülőttei, ugyanannak a társadalmi osztálynak a tagjai, sőt egy családban is nevelkedtek, a két testvér két nyelvi kultúrához tartozik. Mégis abszurd helyzet alakult ki, amikor az említett fejezetben az apjuk neve is felbukkan: az ő nevét meg hogyan írjuk? A fordítóban alkalmazott elve helyességét illetően kételyek támadtak. Ha Zrínyi Miklós és Petar Zrinski apja valamilyen irodalmi művet hagyott volna hátra, nem adhatott volna okot kételyekre!

Művelődéstörténeti példánkkal csak jeleztük azokat a lehetséges összefüggéseket, amelyek mindennapi valóságunkat sokrétűen átszövik.

EGY MODERN IRODALMI PÉLDA

A modern jugoszláviai magyar irodalom egyik olvasója felfigyelt egy regény első pillantásra lényegtelen jellemzőjére. A realiztikus eszközökkel megalkotott regény nemzedékek ellentétére építő, a valósággal könnyen azonosítható cselekménye Újvidék környékén játszódik. Ebben nincs is semmi különös, csupán az nem »logikus«¹ eléggé, hogy a regény valamennyi szereplőjének magyar neve van. Az író által választott realiztikus ábrázolásmódra egy ilyen részlet is zavarólag hathat: úgy tűnik, mintha az említett vidéket csak a magyar nemzetiség lagná. Nem vonjuk kétségbe a regényt, sem ábrázolása hitelességét, mert ezt nemcsak nevekkal lehet elérni. Az olvasó kísérletet tett az író »helyesbítésére«, és olyan hősöket kezdett keresni a regényben, amelyek más, ezen a területen élő népek és nemzetiségek névanyagában használatos nevet is viselhetnének. Ez rendkívüli meglepetéssel járt: egyetlen regényhős sem tűrt meg névváltoztatást. Minden személy kölcsönös ellenétben áll egymással, a hősök számos negatív tulajdonsággal rendelkeznek, és bármilyen névcserre az író által feldolgozott problémakört — természetesen szándékától függetlenül — sematikus nemzetiségi összetűzéssé egyszerűsítene. Egy »hiba«² helyett az olvasó tehát egy prózai mű önálló életének szerkezeti rugóira bukkan, megállapítva, hogy ez az állítólagos tévedés sokkal valószínűbbé teszi, mintha regénye névanyagában tükrözne volna a nemzetiségi megosztást.

Ez adott ismételt okot a modern jugoszláviai magyar próza névhasználat szempontjából való átolvasására. Kiindulópontunk nem tartozik ugyan a lényegesebbek közé, mégis — rendkívül érdekes módon — szemlélteti egy próza nivóját és nehézségeit. A jugoszláviai magyar prózában háromféle névhasználatot különíthetünk el: az első, amikor a magyarul beszélő szereplőknek magyar neve van — ez szabályszerűen érvényes az idősebb írónemzedékre; másodikként azokat az egyedi eseteket említhetjük, amikor a nevek nemzeti színezet nélküliek, egyetemesek, többnyire ragadványnevek vagy képzeletbeli tájakra való menekülés lehetőségei. A nemzetek és a nemzetiségek körében használatos különböző nevek párhuzamos használata és problémaközösségük ábrázolása a nemzeti hovatartozástól és a nevektől függetlenül is lényeges elkötelezettség, állásfoglalás. Sőt gyakran úgy tűnik, mintha a különböző nemzetiségű szereplők spontánul az anyanyelvükön szólalnának meg. Ez az utóbbi írócsoport a legnépesebb. Hozzá kell fűznünk még azt is, hogy a különböző nemzetiségű szereplők együttélésének ábrázolása prózában sajátos változáshoz, egy új világlátáshoz vezet. Talán szükségtelen is megjegyeznünk, hogy az ilyen típusú prózát főleg a legfiatalabb írónemzedék képviseli.

Bármennyire is mellékesek a prózai műben a nevek, a névelemzéssel kialakított kép összetevői azonosak, megegyeznek jugoszláviai magyar irodalmunk fejlődésének alapvető vonásaival.